

UN CUPTOR DE ARS OALE DE LA PĂCUIUL LUI SOARE (SECOLUL AL XI-LEA) *

DE

SILVIA BARASCHI

Malul abrupt dinspre „Dunărea Mare”¹ al insulei Păcuiul lui Soare reprezintă un veritabil profil natural care a oferit, și oferă încă, numeroase informații și materiale arheologice.

În acest profil, împrăștiat anual de Dunăre, s-a observat, în campania din 1973, o pată de arsură a cărei formă și consistență indicau prezența unui cuptor de dimensiuni necunoscute încă în cetate. Pentru cercetarea acestuia² s-a deschis o casetă cu dimensiunile $4 \times 1,20 \text{ m}^3$, latura sa lungă fiind orientată perpendicular pe zidul de incintă aflat la aproximativ 12 m spre nord.

La adâncimea de $1,45 \text{ m}^4$ în suprafață a apărut conturul cuptorului. Evacuarea conținutului său, degajarea parțială înspre exterior și secționarea sa în plan vertical au permis o serie de observații pe care le vom expune în cele ce urmează.

Cuptorul descoperit la Păcuiul lui Soare este un cuptor de ars oale. Elementele sale alcătuitoare sînt : camera de ardere a vaselor, camera de foc (focarul), grătarul (placa perforată), gura de foc, groapa olarului și un orificiu pentru reglarea arderii. Toate aceste părți componente, săpate în pământ⁵, au fost surprinse, cu unele excepții, într-o stare relativ bună (fig. 1, 3).

Camera destinată arderii vaselor are o formă tronconică. La un nivel superior, distrus mai tîrziu, încăperea avea o deschizătură de aproximativ $0,60-0,70 \text{ m}$ prin care se introduceau vasele pentru a fi așezate pe grătar. În partea dinspre nord, unde peretele atingea în momentul descoperirii înălțimea de $0,45 \text{ m}$, se mai păstra un orificiu circular, cu diametrul de $0,14 \text{ m}$ (fig. 3/3,4). El trebuie pus în legătură cu necesitatea de reglare a temperaturii și a oxigenului.

* Articolul a fost prezentat sub forma unei comunicări ținute la Institutul de arheologie în 27 martie 1974.

¹ Este vorba de malul creat prin „ruperea” de către Dunăre a depunerilor arheologice din interiorul cetății.

² Urgențarea săpăturii era impusă de poziția în mal ceea ce „asigura” dispariția obiectivului pînă în anul următor. La cercetare au luat parte Stăniș Vaitils și Constantin Chera, absolvenți ai Facultății de istorie.

³ Din pricina malului în pantă la un nivel inferior suprafața casetei s-a mărit.

⁴ În nivelul de secolul al XIV-lea au fost surprinse patru morminte aparținînd necropolei din penultima fază a așezării tîrzii.

⁵ Presupunem că etapele constructive au fost următoarele : s-a trasat și apoi s-a săpat o groapă de formă tronconică ; pe fundul ei au fost bătuți cinci pari cu capetele ascuțite. La o distanță mică de prima, s-a săpat o groapă mai mare — de acces. De pe fundul acesteia s-a scobit sub groapa dinții a treia încăpere—focarul. Prima și a treia groapă suprapuse reprezintă cele două încăperi ale cuptorului care comunicau prin intermediul orificiilor realizate prin scoaterea ori arderea parilor.

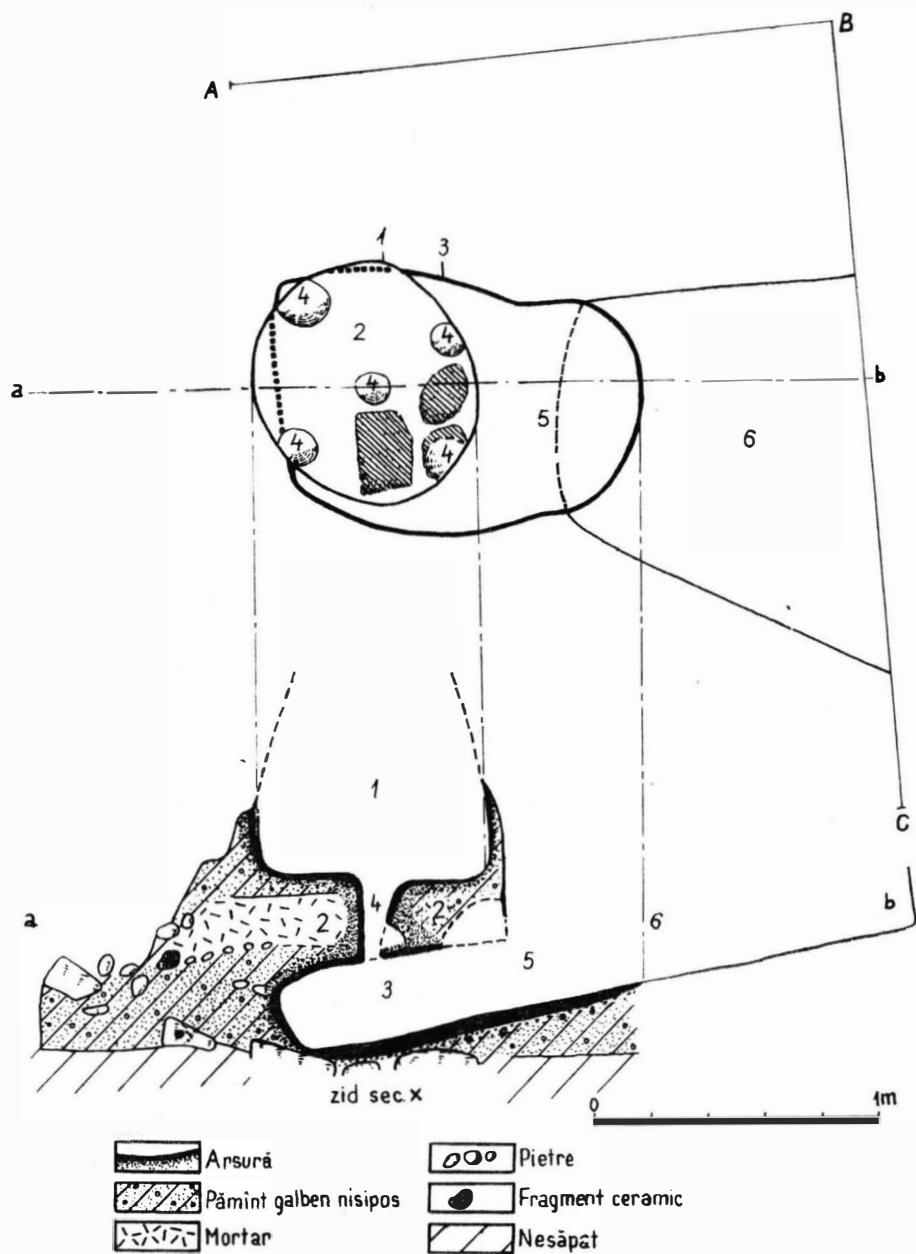

Fig. 1. Păciul lui Soare. Cuptorul de ars oale, plan și secțiune: 1 camera de ars vasele; 2 grătarul; 3 camera de foc; 4 orificiu pentru circulația căldurii; 5 gura camerei de foc; 6 groapa olarului; a—b ax de secționare; pentru profilele AB, BC vezi fig. 2.

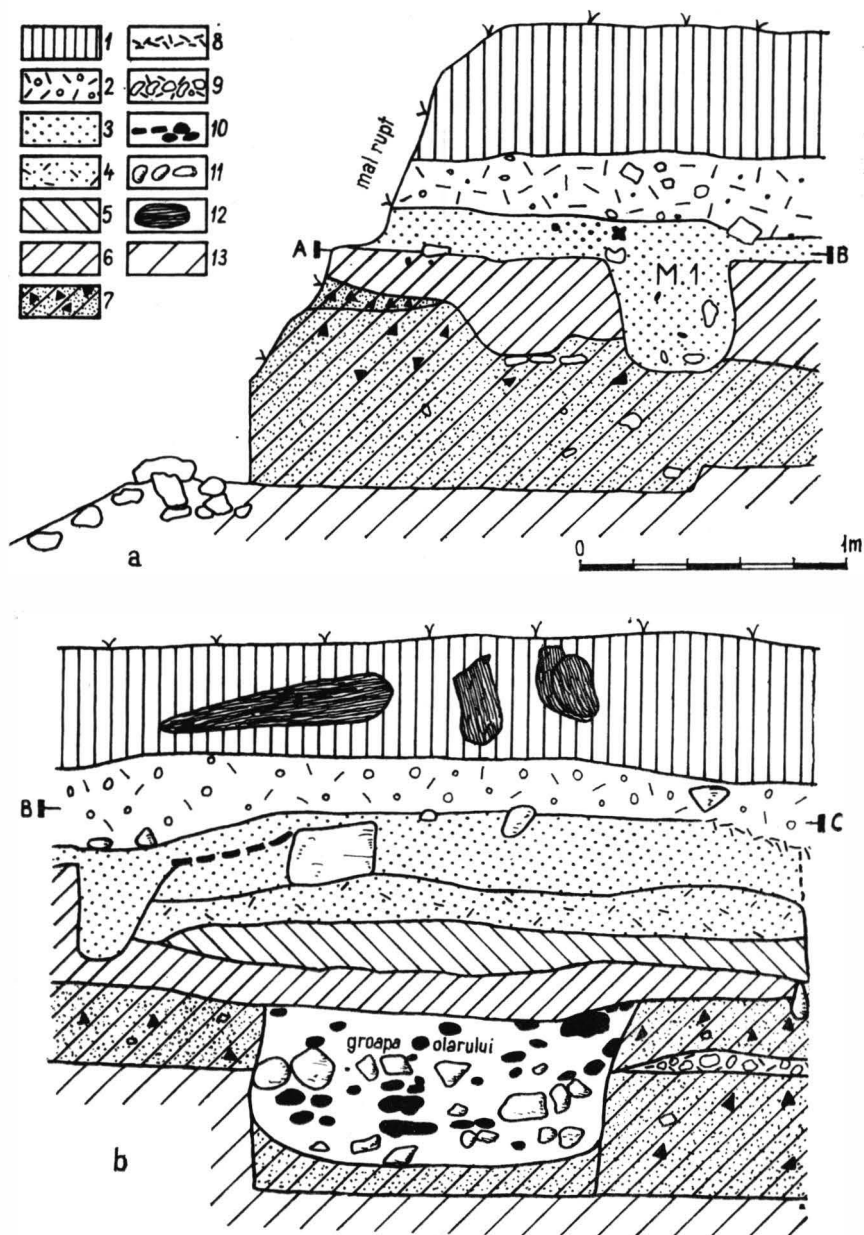

Fig. 2. Păciuil lui Soare. Caseta Z: a profilul nordic; b fragment din profilul estic. 1 sol vegetal; 2 pământ mazășor cu pietricele, urme de mortar și arsură (sec. XIV–XV); 3 pământ cenușos (sec. XIV); 4 pământ cenușiu cu urme de mortar (sec. XIII–XIV); 5 pământ cenușiu-roșcat (a doua jumătate a sec. XI); 6 pământ cenușiu-gălbui (mijlocul sec. XI); 7 pământ galben nisipos cu concrețiuni calcaroase și urme de mortar; 8–9 dungă de mortar; 10 arsură; 11 pietre; 12 rădăcini; 13 nesăpat.

Grătarul, realizat prin cruțarea unei platforme de pământ, are un contur oval, diametrele sale fiind $0,75 \times 0,87$ m. Suprafața, bine netezită și lipită cu lut, prezintă cinci orificii-canal, așezate în cruce⁶, cu diametrul variabil de $0,10-0,14$ m. Spațiile dintre ele sînt destul de largi, astfel încît chiar prin așezarea unor vase cu dimensiuni mai mari, deschiderea orificiilor nu se bloca permițînd aerului fierbinte să pătrundă în camera de ardere. Patru dintre canale s-au păstrat bine; al cincilea, distrus odată cu prăbușirea unei părți a platformei grătar⁷, s-a păstrat doar parțial. Lungimea canalelor variază între $0,30-0,38$ m în funcție de boltirea camerei de foc. Aceasta depășește ca dimensiune camera de ars vasele avînd un plan mai degrabă rectangular. Pereții săi sînt scobiți în pământ și prezintă evidente neregularități lăsate probabil de unele cu care s-a săpat. Gura camerei de foc are o lățime de $0,70$ m și înălțimea de $0,17-0,24$ m avînd înfățișarea unui scurt culoar, ușor boltit, cu pereții întăriți și colorați în roșu datorită ardării. Vatra camerei de foc se află la $0,28$ m sub grătar și pare a fi fost lutuită. Arsă puternic, are consistența unei cărămizi și o culoare roșie închisă. Ea înaintează, urcînd, către groapa de acces, depășind gura focarului.

În momentul descoperirii, camera de foc era plină cu pământ amestecat cu fragmente ceramice, pietre, bucăți de arsură căzute de sus odată cu distrugerea grătarului, cărbune și cenușă îngrămădită către pereții încăperii.

Groapa olarului a fost săpată în același pământ galben nisipos cu concrețiuni calcaroase, pietre și urme de mortar, în care a fost construit întreg cuptorul. În raport cu nivelul de călcare actual, fundul său albiat se află la $2,10$ m. Față de axul est-vest al cuptorului groapa olarului este deviată către sud. Neputîndu-ne extinde cu săpătura, nu cunoaștem exact dimensiunile și forma sa. Din lungime a fost prinsă în casetă o distanță de $0,80$ m; lățimea maximă a gropii este de $1,35$ m, ar adîncimea $0,60$ m.

Umplutura gropii olarului cuprindea pământ negru-cenușos, fragmente de cărbune, bucăți mari de pământ ars la roșu, pietre de mărime mijlocie, colțuroase, aruncate la întîmplare. Deasupra pietrelor și printre ele s-au găsit bucăți mici de cărămidă și numeroase fragmente ceramice care aparțin unor vase din categorii diferite: oale borcan, amfore și căldări de lut. Fragmentele de căldări, întregibile parțial, provin de la cel puțin patru vase deosebite⁸ (fig. 5 și 6/3,4).

Pasta folosită pentru confecționarea ceramicii din groapa olarului conține nisip în cantitate mare, fragmente de mică, uneori concrețiuni calcaroase. Unele fragmente au o culoare roșie fiind bine arse; altele, mai slab coapte, sînt ușor sfărîmicioase. Ornamentul predominant îl constituie liniile incizate paralel sau în val, dar apar și mănunchiurile

⁶ Existența unui canal central exclude, firește, prezența unui stlp sau perete susținător.

⁷ Se pare că această prăbușire s-a datorat unui bloc de piatră descoperit în camera de foc.

⁸ Una dintre căldări poartă pe fund, foarte aproape de margine, o reprezentare incizată în pasta crudă. Imaginea nu poate fi sigur identificată fiind păstrată fragmentar. Reprezentanții asemănătoare, înfățișînd silueta unui cal, se găsesc pe fundurile unor căldări de lut descoperite la Răducăneni. Vezi Dan Gh. Teodor, SCIV, 14, 1963, 1, p. 201 și fig. 3/1,2.

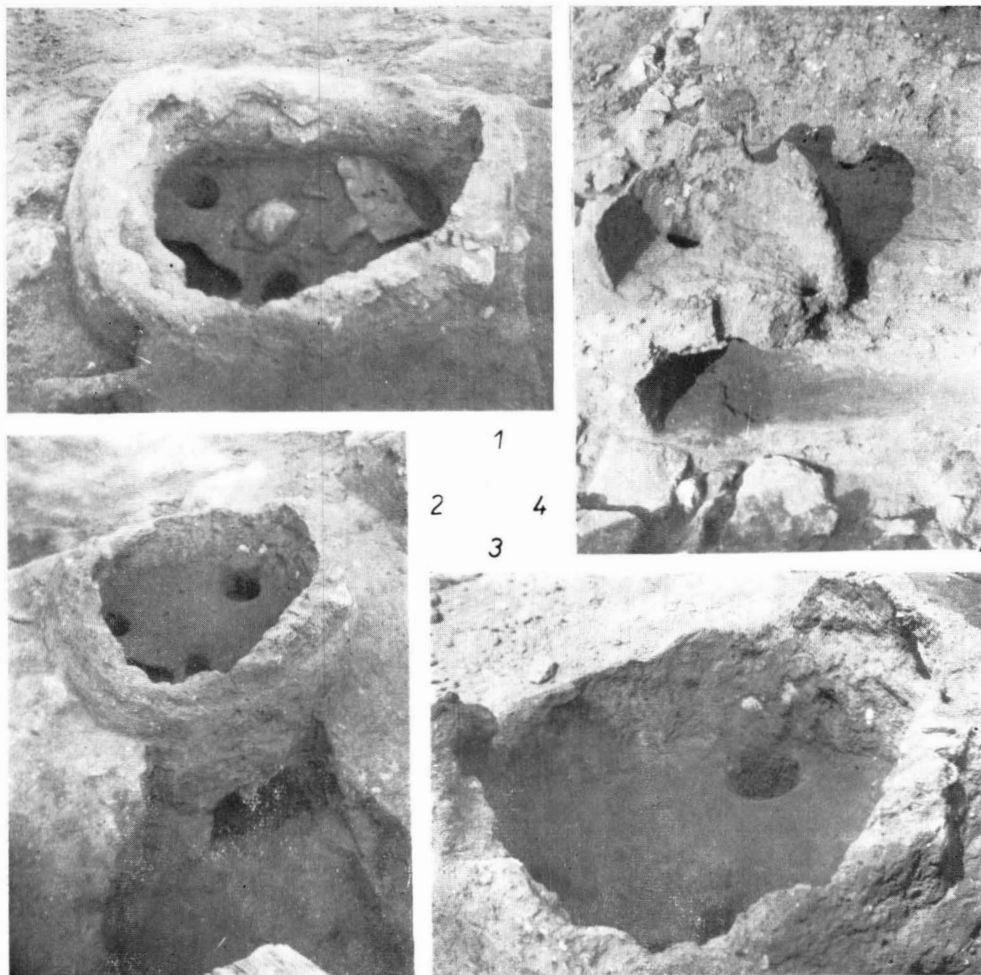

Fig. 3. Păciul lui Soare. Cuptorul de ars oale. Imagini din timpul săpăturii.

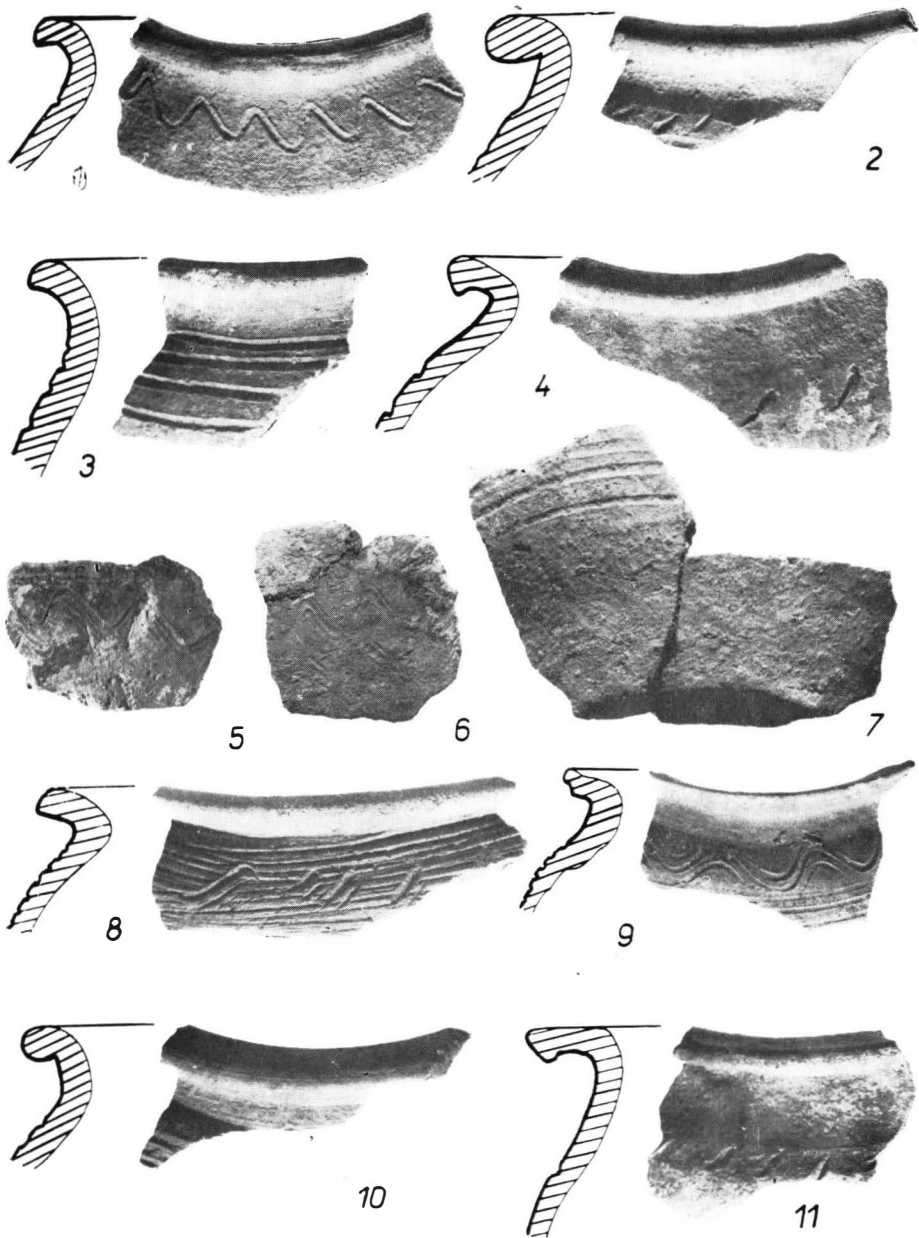

Fig. 4. Păciul lui Soare. Fragmente ceramice din umplutura gropii olarului.

de linii scurte precum și alveole dispuse oblic sub gît, peste, ori deasupra liniilor orizontale (fig. 4).

Cuptorul a servit la arderea unor vase de uz comun din categoria ceramicii nisipoase. În interiorul camerei de ardere s-a găsit o umplutură dispusă în două straturi. Cel dintîi, provenind din stratul în care a fost

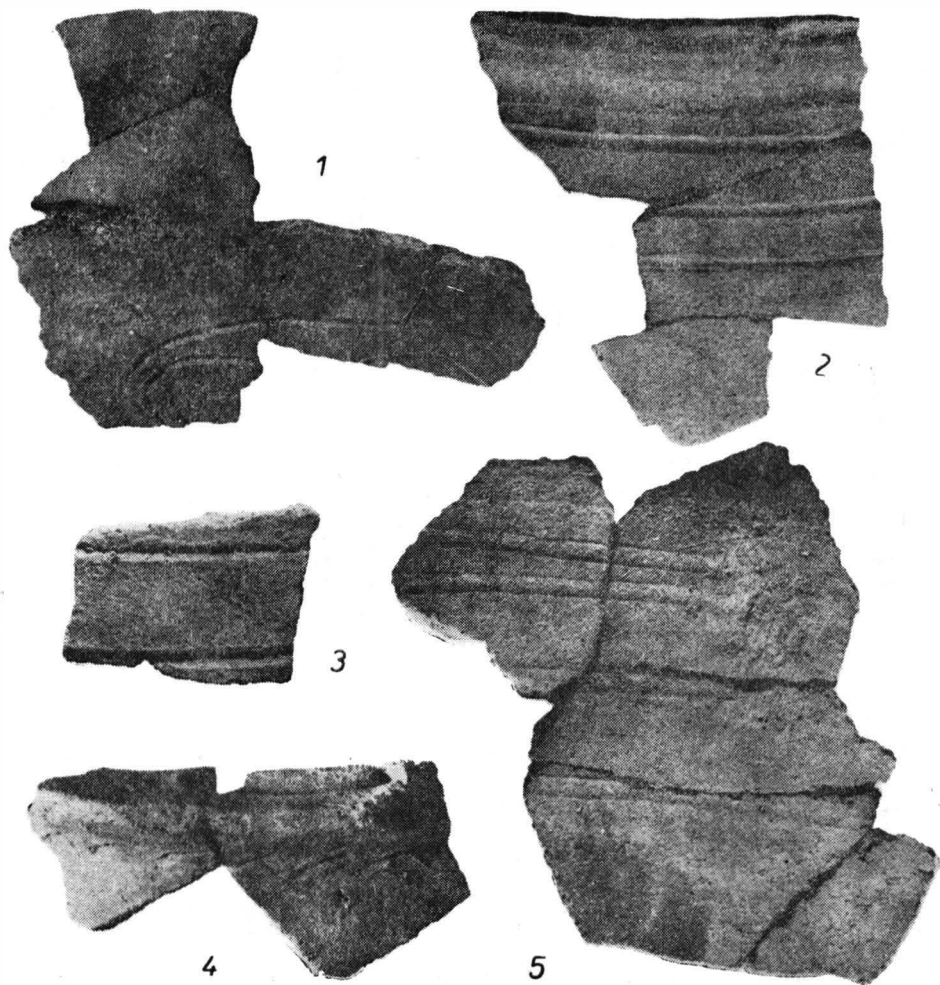

Fig. 5. Păciul lui Soare. Fragmente ceramice aparținnd unor căldări de lut găsite în umplutura gropii olarului.

săpat cuptorul, conținea cîteva fragmente ceramice, o bucată de cărămidă, oase, două piese fragmentare din fier, un fragment mic de vas smălțuit verde-oliv, un fragment de brățară de sticlă albastră. Sub acest strat se găsea un altul de culoare neagră-cenușie, umed și afinat, care conținea bucăți de arsură și cîteva cioburi. El acoperea fragmentele ceramice

așezate direct pe grătarul cuptorului, respectiv, fragmentele unei căldări de lut precum și câteva buze, funduri și pereți fragmentari ai unor oale borcan. Părți din acestea s-au mai găsit și pe canalele infundate ale grătarului și în camera de ardere a combustibilului.

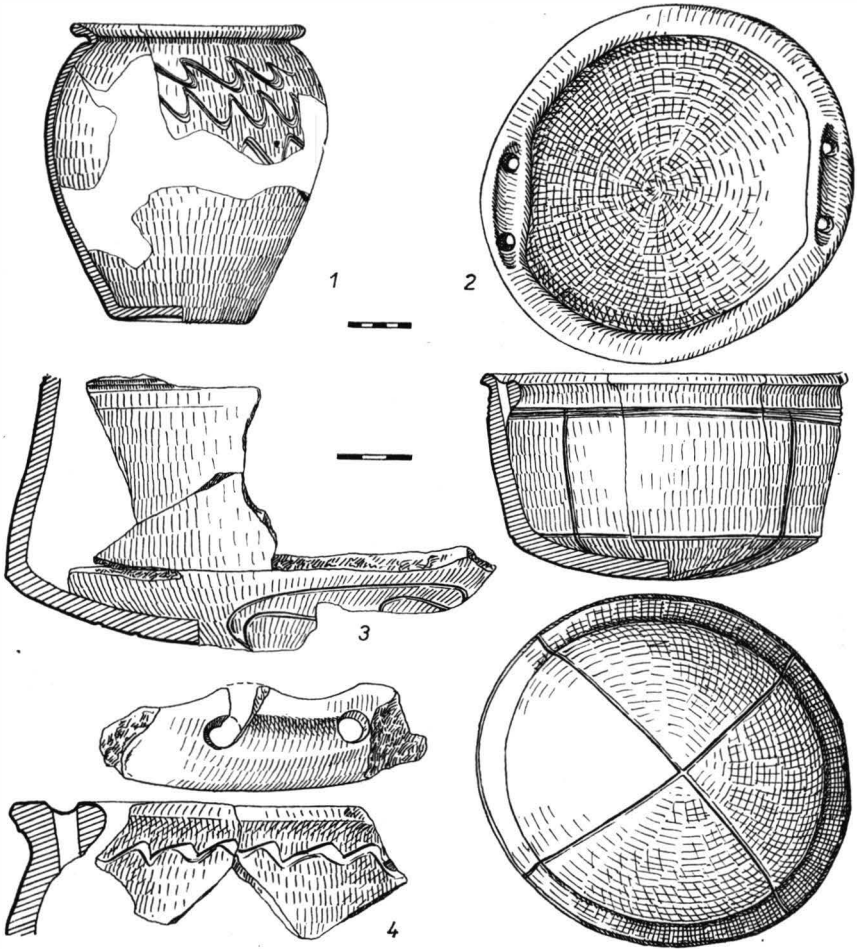

Fig. 6. Păciul lui Soare. Material ceramic găsit pe grătarul cuptorului (1-2) și în groapa olarului (3-4).

Căldarea de lut este de dimensiuni mijlocii avînd în dreptul gurii un diametru de 0,29 m (fig. 6/2). Pereții săi sînt evazați ușor către gură, deosebindu-se în felul acesta de majoritatea căldărilor descoperite și al căror profil capătă lărgime spre fund. Vasul are buza plată, trasă puțin în afară și este prevăzut cu două urechiușe alungite, perforate de cite două orificii între care se află o șanțuire. Această caracteristică plasează căldarea, din punct de vedere cronologic, în prima jumătate a secolului

al XI-lea⁹. Ca ornament căldarea prezintă câteva linii incizate orizontal, două sub buză, a treia, mai lată, aproape de fund. Perpendicular pe acestea cad alte două linii care, întretăindu-se, traversează fundul căldării. Analogii în ceea ce privește forma și mai ales ornamentul găsim printre căldările descoperite în așezarea de la Răducăneni¹⁰.

Fragmentele de vase borcan aflate în cuptor aparțin unor oale cu umerii mai puțin bolțiți, gît scund și cu buza răsfrintă scurt în afară, avînd marginea rotunjită. Din pricina arderii proaste și a mediului umed se produce o exfoliere a stratului superior în care a fost executat decorul. Cîteva fragmente întregibile ale unui vas păstrat în mai mare măsură prezintă un ornament alcătuit din cîteva benzi înguste de linii incizate și larg vălurite. Spre fund vasul nu era împodobit (fig. 6/1). Vase cu un profil asemănător sînt documentate destul de slab în cetate¹¹.

Atît căldarea de lut cît și oalele borcan au fost confecționate la roata de mină dintr-o pastă ce conține ca degresant nisip cu bobul mai mare. Arderea însă este deosebită. Pereții căldării au la suprafață o culoare cărămie și în spărtură un miez cenușiu, vasul fiind ars oxidant incomplet. Unele fragmente de oale borcan precum și fundul căldării, mai slab arse, au o culoare brun-roșcată și sînt extrem de sfărîmicioase. În sfîrșit, două fragmente, de căldare și de borcan, prezintă urme de ardere secundară. Socotim că materialul provine din șarje diferite ca piese rebutate, folosite ulterior fie ca „tampon” între vasele ce urmau a fi arse, fie la amenajarea capacului.

Pereții încăperii superioare a cuptorului sînt arși în adîncime pe 0,02—0,03 m; grătarul, pereții camerei de foc precum și vatra prezintă o arsură mai profundă, de 0,05—0,06 m. Se pare că cuptorul nu a funcționat prea multă vreme sau în orice caz nu de prea multe ori. Este dificil de făcut alte aprecieri deoarece culoarea precum și profunzimea arsurii peretelui de pămînt depind în mare măsură și de calitatea lemnului folosit pentru ardere¹².

Motivele și momentul părăsirii sau al distrugerii cuptorului sînt greu de definit.

Pentru datarea complexului respectiv, elementele pe care ne bazăm permit plasarea acestuia către mijlocul secolului al XI-lea (fig. 2/a, b). Cuptorul se află săpat într-un nivel de depunere intenționată de la sfîrșitul secolului al X-lea sau începutul celui următor (fig. 2/a,b)¹³. Deasupra acestuia se găsește un strat de pămînt cenușiu gălbui care în profilul estic este urmat de un alt strat cenușiu, cu o tentă roșcată, aparținînd ultimei

⁹ Maria Comșa în *Dinogetia*, I, 1967, p. 202—203.

¹⁰ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 199, fig. 2/1,2. Analogia cu căldările de la Răducăneni poate fi un argument pentru datarea mai timpurie a vaselor descoperite acolo.

¹¹ Radu Harhoiu în *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, 1972, București, p. 71—85.

¹² Aprecieri mai exacte asupra acestei chestiuni s-ar putea face numai pe baza analizelor de cărbune care ar indica esența lemnului folosit drept combustibil.

¹³ Nivelul este alcătuit dintr-o depunere compactă, grosă de peste 1,20 m alcătuită din pămînt galben nisipos conținînd petricele, concrețiuni calcaroase, urme de mortar, fragmente de cărbune și rare fragmente ceramice. El se regăsește și în alte zone ale cetății fiind interpretat ca depunere ocazională de o nivelare (vezi Materiale, 7, 1960, p. 602; Petre Diaconu, în *Păcuiul lui Soare*, p. 54). Acest lucru se verifică și în caseta Z, unde, la cîtiva cm sub vatra cuptorului, au apărut lespezile mari, legate cu mortar, aparținînd unui zid din secolul al X-lea.

părți a veacului al XI-lea. În sfârșit, o monedă de bronz, aflată în pământul ce a pătruns în cuptor după ieșirea sa din funcțiune, emisă în vremea lui Roman al III-lea Argyros (1028—1034), aduce confirmarea datelor stratigrafice.

Pe teritoriul actual al Dobrogei numărul cuptoarelor de olari din epocă medievală timpurie, descoperite pînă azi, nu e deloc important¹⁴. Este considerat ca atare cuptorul unui bordei din secolul al X-lea, descoperit la Dinogetia, lucrat din pietre nefațetate lipite cu lut, în formă de potcoavă, care servea și la coacerea unor vase¹⁵. Tot la Dinogetia, în afara zidurilor cetății s-a găsit un complex datat către mijlocul veacului al XI-lea, alcătuit din trei cuptoare de formă simplă, tronconică, cu o singură încăpere, avînd pereții din lut sau pietre lipite cu lut și vatră circulară. Alt cuptor simplu, de tipul casnic (în formă de potcoavă), descoperit într-un bordei aparținînd nivelului din prima jumătate a secolului al XII-lea, din aceeași așezare, este socotit a fi folosit și în scopul arderii unor oale¹⁶.

La Capidava existența unui astfel de cuptor este doar amintită. În lipsa cercetării nu deținem informații precise asupra tipului în care s-ar fi încadrat¹⁷, iar pentru alte așezări din aceeași epocă nu sînt menționate încă asemenea instalații.

Ca urmare a descoperirii de la Păcuiul lui Soare putem conchide că în zona Dobrogei este prezent, în paralel, atît cuptorul simplu, fie casnic, fie cel derivat din acesta și specializat¹⁸, cît și cuptorul cu grătar, mai evoluat din punct de vedere tehnic.

În afara spațiului cuprins între Dunăre și mare, pe teritoriul României, mai sînt cunoscute, pînă acum, alte trei cuptoare de ars oale asemănătoare cu cel de la Păcuiul lui Soare. Unul dintre ele, datat în secolul al X-lea, a fost descoperit la Radovanu¹⁹ (17 km nord de Oltenița). Celelalte două se află în sudul Moldovei, la Epureni și Tuțcani²⁰.

¹⁴ Sînt cunoscute și cercetate cuptoarele de ars piese ceramice, în special material de construcție, de epocă romană și romano-bizantină. Vezi Gh. Ștefan, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 340—345; C. Iconomu, Pontica, 1, 1968, p. 235—268; Mihai Irimia, Pontica, 1, 1968, p. 379—408; A. Rădulescu, Pontica, 2, 1969, p. 333—354. Un complex de cuptoare, datînd din secolele II—IV e.n. a fost descoperit în imediata apropiere a cetății de la Păcuiul lui Soare, pe malul drept al Dunării, la poalele dealului Dervent. Cercetările, încă nepublicate, au fost efectuate de Mihai Irimia de la Muzeul de arheologie din Constanța.

¹⁵ Ion Barnea, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 106; Maria Comșa în *Dinogetia*, p. 123.

¹⁶ Gh. Ștefan, I. Barnea și B. Mîtreă, Materiale, 8, 1962, p. 680—684; SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 171; Maria Comșa în *Dinogetia*, p. 127—129.

¹⁷ G. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, I, 1958, București, p. 247, Vezi și Ștefan Olteanu în *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, 1969, București, p. 25, nota 46.

¹⁸ În problema posibilităților de ars vase de calitate în cuptoare simple, neadaptate, sînt cercetători care consideră că nu pot fi folosite cu randament deoarece din pricina unei călduri prea mari și imediate nu se pot evita rebuturile de ardere (vezi I. H. Stoll, Alt-Turingen, V, Weimar, 1961, p. 306, nota 20); G. Raschke afirmă — în legătură cu un cuptor descoperit la Oppeln — că putea fi folosit în felul unui cuptor de piine (apud I. H. Stoll, p. 306). Cercetătorii români socotesc, de asemenea, că atunci cînd necesitățile nu erau prea mari, cuptoarele de uz casnic se întrebunțau și pentru ars ceramică. Vezi *Studii și cercetări de etnografie și artă populară*, București, 1965, p. 180; Mara Nicorăscu, SCIV, 16, 1965, 1, p. 104 și nota 12; I. Barnea, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 106—108; Maria Comșa în *Dinogetia*, p. 123.

¹⁹ Maria Comșa, ArchPolSKI, 16, 1971, 1—2, p. 385—389.

²⁰ Ghenuță Coman, Danubius, 4, 1970, Galați, p. 167 și p. 179, fig. 6.

În Bulgaria de nord-est tipul de cuptor identic cu cel din așezarea timpurie de la Păcuiul lui Soare este frecvent²¹. Au fost descoperite cuptoare cu grătar pe teritoriul fostei capitale bulgare, la Preslav²², dar și la Hotnița²³, Vinița²⁴, precum și la Popina²⁵, Garvăn²⁶ și Vălcedrăm²⁷, adesea fiind grupate citeva la un loc.

În aceeași epocă istorică regăsim tipul respectiv de cuptor de olar și în alte spații geografice vecine României, ca de pildă în zona nord-pontică, la Sarkel²⁸, Suvorov²⁹ și chiar mai departe în Caucazul de nord³⁰. Spre vest este prezent în Ungaria, unde în cadrul unui complex de cuptoare descoperit la Bendekepuszta³¹ există un cuptor asemănător cu cele din părțile noastre, datat în a doua jumătate a veacului al XI-lea. La Nitra³², în Cehoslovacia, se cunoaște un alt complex, datat în secolele IX—X, alcătuit din 11 cuptoare dintre care 10 au două încăperi suprapuse și grătar nesuștinut. Pe teritoriul Poloniei singurul cuptor cu grătar din epoca medievală timpurie descoperit pînă acum pare a fi cel de la Przemysl³³ datat mai larg, în secolele X—XIII.

Din punct de vedere tipologic cuptorul de ars oale din așezarea timpurie de la Păcuiul lui Soare aparține tipului de cuptor cu grătar cruțat în pămînt, tip socotit de unii cercetători ca evoluat pe scara cronologică³⁴. Acesta este însă binecunoscut, datorită unor descoperiri arheologice numeroase, din neolitic pînă în plină epocă medievală³⁵. Deosebiriile dintre cuptoarele cu grătar din diferite epoci istorice nefiind esențiale, pot determina variante dar nu și tipuri. Poate fi vorba de prezența sau absența

²¹ Nici aici cuptoarele din epocă medievală timpurie nu se încadrează într-un singur tip. La Boian, lângă Varna, a fost descoperit un cuptor de olar cu o singură încăpere construită din lut, datat în secolele IX—X. Vezi D. Il. Dimitrov, *Izvestija Varna*, 12, 1961, p. 135—139.

²² J. Acrabova-Jandova, *Izvestija Sofia*, 1959, 22, p. 225, fig. 2, 3, 5.

²³ Bogdan Sultov, *Arheologija Sofia*, 4, 1969, p. 22—23, fig. 13.

²⁴ Informație J. Văjarova.

²⁵ J. Văjarova, *Slavianski i slavianobălgarski seli v Bălgarskite zemi VI—XI vek*, Sofia, 1955, p. 89, fig. 56.

²⁶ Informație J. Văjarova.

²⁷ Informație J. Văjarova.

²⁸ N. I. Artamonov, *MIA*, 62, 1958, p. 38, fig. 24.

²⁹ I. I. Leapușkin, *MIA*, 62, 1958, p. 331, fig. 11 și p. 333, fig. 13.

³⁰ A. S. Camanșeva, *KS*, 74, 1959, p. 146—150.

³¹ N. Paradi, *ArchÉrt*, 94, 1967, p. 20—36.

³² B. Chropovsky, *ArchRozhledy*, 11, 1959, p. 818—825; p. 812, fig. 297—298; p. 813, fig. 299—300; p. 814, fig. 301—302.

³³ Maria Kwapieniowa și Alina Walowy, în *Nadbitka z materialow archeologicznych*, 10, 1969, p. 209—229.

³⁴ Vezi SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 780—781; I. H. Crișan, *Apulum*, 6, 1967, p. 411, nota 3; Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, 1973, p. 112.

³⁵ Vezi *Studii și cercetări de etnografie și artă populară*, p. 149; C. Mateescu, SCIV, 19, 1968, 4, p. 618; SCIV, 2, 1951, 1, p. 63; M. Dinu, *Materiale*, 3, 1957, p. 164—165; Oc-lavian Floca, *Apulum*, 9, 1971, p. 263—269; Gh. Bichir, SCIV, 17, 1966, p. 489—508 și bibliografia dată; S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Satu Mare, 1967, p. 20—30 și analogiile stabilite pentru întreaga țară la p. 31; Vasile Palade, *MemAntiq*, 1, 1969, p. 339—362; Valeriu Leahu, *CercetărihBuc*, 1963, p. 15—46; B. Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei și colab., SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 780 și urm.; Trifu Martinovici și Ștefan Olteanu, *Materiale*, 6, 1959, p. 693, fig. 9; Eugenia Neamțu, Fl. Banu, Al. Andronic, *Materiale*, 8, p. 99, fig. 15; D. V. Rosetti, *Materiale*, 7, 1961, p. 672—676, fig. 22; Mara Nicorăscu, SCIV, 16, 1965, 1, p. 101, fig. 4.

unui stilp ori perete median susținător al grătarului³⁶, de modul de amenajare al acestuia ori de existența sau lipsa unui culoar de foc. Apar uneori elemente noi în sistemul de funcționare dar principiul tehnic rămâne același: coacerea vaselor se face într-o încăpere cu această funcție, separată de cea în care avea loc arderea combustibilului, astfel că vasele nu vin în directă atingere cu flacăra³⁷. Acest lucru micșorează coeficientul de rebuturi, iar prin temperatura înaltă obținută se asigură vaselor o calitate superioară.

După cum se poate observa din analogiile stabilite mai sus, cuptorul cu grătar nu este caracteristic unei anumite zone sau culturi. Apariția sa în secolele X—XI nu reprezintă o evoluție în tehnologie, ci reactivarea unor forme de bază străvechi³⁸.

Păstrându-se principiul dar avînd adesea îmbunătățiri importante în tehnica de construcție, cuptoarele cu grătar sînt prezente și în secolele următoare atît în țara noastră cît și în regiunile înconjurătoare. Nu ne propunem însă a le urmări mai departe.

Descoperirea cuptorului de ars vase ceramice de la Păcuil lui Soare are implicații mai largi. Prezența sa în așezarea timpurie este o dovadă pentru existența unui atelier³⁹ în care se practica meșteșugul olăritului în prima jumătate a veacului al XI-lea. Astfel, pe harta Dobrogei medievale se adaugă încă un centru de producție ceramică, celorlalte două, Dinogetia și Capidava, singurele despre care aveam pînă acum indicii mai sigure în sensul acesta. Firește, nu putem ști deocamdată dacă producția locală era suficientă pentru a satisface măcar unele din necesitățile locuitorilor. Proporțiile reduse ale celui dintîi cuptor găsit în așezarea din insulă ne îndeamnă la aprecieri rezervate⁴⁰.

În orice caz trebuie să se renunțe la afirmația conform căreia întreaga ceramică descoperită acolo nu este locală decît într-un sens mai larg, ea provenind dintr-un centru autohton apropiat⁴¹.

Descoperirea, semnificativă, ne obligă să ne gîndim la posibila existență a unor ateliere producătoare de ceramică și în alte centre mari, contemporane cu Păcuil lui Soare, ca Axiopolis, Troesmis sau Noviodunum, insuficient cercetate pînă azi. Ținînd cont de faptul că dintre toate materialele arheologice recoltate în săpături, ceramica deține procentul cel mai însemnat, putem îndrăzni a presupune aceasta cu atît mai mult cu cît, după cum se știe, stăpînirea bizantină a asigurat, cu deosebire în prima treime a secolului al XI-lea liniștea și ordinea necesare prosperității economice.

³⁶ De remarcat faptul că toate cuptoarele din epocă medievală timpurie descoperite pînă acum nu sînt prevăzute cu suport pentru grătar.

³⁷ Prelungirea gurii de foc printr-un culoar are tocmai acest rost de a îndepărta și mai mult focul de vase, mai ales la începutul operației, astfel încît arderea se produce treptat. Vezi Barbu Slătineanu, P. H. Stahl, P. Petrescu, *Ceramica*, București, 1958, p. 47; Octavian Floca, *Apulum*, 9, 1971, p. 266.

³⁸ *Studii și cercetări de etnografie și artă populară*, p. 187; Octavian Floca, *op. cit.*, p. 269.

³⁹ Atelierul propriu-zis, dacă nu a fost distrus de Dunăre, va putea fi surprins în campaniile viitoare, în spațiul larg, încă necercetat, din fața casei Z.

⁴⁰ Amintim aici că la Păcuil lui Soare a fost descoperită o ștampilă-negativ din bronz interpretată ca folosind la marcarea amforelor. Vezi Silvia Baraschi, *SCIV*, 24, 1973, 3, p. 541—544.

⁴¹ Petre Diaconu în *Păcuil lui Soare*, p. 121.

În mod deosebit descoperirea cuptorului în așezarea de la Păcuiul lui Soare se remarcă și prin aceea că în interiorul camerei de ardere a vaselor, pe suprafața grătarului, s-au găsit fragmentele întregibile aparținând unei căldări de lut asociate cu câteva fragmente de oale borcan, situație nemaiîntilnită pînă acum. Prezența lor direct pe grătar trebuie pusă în legătură cu confecționarea acestor vase — a căldărilor și a oalelor borcan — de către aceiași meșteșugar sau, oricum, în același atelier ⁴². Considerate de unii cercetători ca aparținând grupurilor sedentarizate de pecenegi ⁴³ căldările de lut, vase de proporții mai mari, de reală utilitate într-o gospodărie, puteau fi preluate și de către autohtoni sau nepenegi; cu alte cuvinte, deși infiltrările de nomazi sînt deja o realitate la această epocă ⁴⁴, apariția unui astfel de vas într-un cuptor de ars oale nu trebuie să conducă la ideea unui olar peceneg. Dealtfel, inițierea rapidă în tainele olăritului a unui fost nomad pare cu totul improbabilă.

Importanța cercetării acestui obiectiv rezidă și din faptul că, descoperit în imediata apropiere a porții de intrare în cetate, cuptorul aduce, prin poziția sa, confirmarea unor interpretări anterioare. Săpăturile arheologice au scos la lumină o serie de elemente care informează despre unele măsuri luate de locuitorii pentru a feri cetatea de la distrugere ⁴⁵, măsuri care implicau degajarea suprafețelor din imediata apropiere a zidurilor. Or, amplasarea sa în zona porții înseamnă existența unui spațiu mai puțin locuit, propice pentru instalarea unui cuptor sau a unui atelier.

Cercetările viitoare, planificate și în această parte a așezării, vor oferi, desigur, date mai bogate privind nu numai situația meșteșugurilor, ci și alte aspecte ale vieții din cetate.

FOUR DE POTIER DÉCOUVERT À PĂCUIUL LUI SOARE

RÉSUMÉ

Dans la zone proche de la porte d'entrée dans la forteresse byzantine située sur l'île de Păcuiul lui Soare en Dobrogea, les fouilles archéologiques ont fait découvrir un four de potier (fig. 1, 3). Aménagé dans la terre glaise, ce four renferme deux compartiments superposés, séparés par une grille de glaise privée de support. A l'intérieur du compartiment destiné à la cuisson des vases, on a trouvé les fragments d'un vase qui peut être restauré, notamment d'un chaudron en glaise, ainsi que quelques fragments d'un vase en forme de bocal (fig. 6/1, 2). Cette situation, que l'on n'a pas constatée ailleurs, est un argument prouvant que ces deux formes de céramique ont été faites dans le même four.

Compte tenu des observations stratigraphiques et de la céramique découverte ainsi que d'une monnaie byzantine en bronze, émise sous le

⁴² Petre Diaconu, SCIV, 7, 1956, 3—4, p. 435; Dan Gh. Teodor, SCIV, 14, 1963, 1, p. 197.

⁴³ Petre Diaconu, *art.*, *cit.* p. 429; idem, Dacia, N.S., 8, 1964, p. 255 și urm. Vezi și discuția în legătură cu originea căldărilor de lut la Maria Comșa în *Dinogetia*, p. 225—226.

⁴⁴ Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 52, nota 144.

⁴⁵ Înălțarea nivelului porții, construirea unui prag în deschiderea celei de-a doua intrări, precum și la debarcader. Vezi Petre Diaconu în *Păcuiul lui Soare*, p. 54.

règne de l'empereur Roman III Argyros (1028—1034), l'aménagement de ce four peut être daté vers le milieu du XIe siècle.

La découverte de ce four dans l'établissement de Păcuiul lui Soare de la haute époque du Moyen Âge atteste l'existence d'un troisième centre, en dehors des centres déjà connus de Capidava et de Dinogetia, pour la production de la céramique dans la Dobrogea pendant les Xe et XIe siècles.

Pendant la haute époque médiévale ce type de four a encore été constaté dans l'établissement de Rădovanu dans la plaine du Danube et dans ceux de Epurenii et de Tuțcani en Moldavie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Păcuiul lui Soare. Four de potier, plan et section : 1 chambre de la cuisson des vases ; 2 grille ; 3 chambre à feu ; 4 orifice assurant le circuit de la chaleur ; 5 bouche à feu ; 6 fosse du potier ; a—b axe de la section ; pour les profils AB, BC voir fig. 2.

Fig. 2. Păcuiul lui Soare. Casette Z : a du profil septentrional ; b fragment du profil oriental ; 1 sol végétal ; 2 terre grumeleuse avec du gravier, traces de mortier et croûte calcinée (XIVe—XVe siècles) ; 3 terre avec des cendres (XIVe siècle) ; 4 terre cendrée avec des traces de mortier (XIIIe—XIVe siècles) ; 5 terre cendrée tirant sur le roux (seconde moitié du XIe siècle) ; 6 terre cendrée tirant sur le jaune (milieu du XIe siècle) ; 7 terre jaune sableuse avec des concrétions calcaires et des traces de mortier ; 8—9 raie de mortier ; 10 croûte calcinée ; 11 pierres ; 12 racines végétales ; 13 sol non fouillé.

Fig. 3. Păcuiul lui Soare. Four de potier. Images prises au cours des fouilles.

Fig. 4. Păcuiul lui Soare. Fragments céramiques trouvés dans la fosse du potier.

Fig. 5. Păcuiul lui Soare. Fragments céramiques provenant de plusieurs chaudrons de glaise trouvés dans la fosse du potier.

Fig. 6. Păcuiul lui Soare. Matériaux céramiques trouvés sur la grille du four (1—2) et dans la fosse du potier (3—4).